

ZAPOMENUTÍ EGYPTĀNÉ

Egyptské životopisné nápisy 11. a 12. dynastie

Renata Landgráfová

Autoři, či spíše majitelé životopisných nápisů 11. a 12. dynastie jsou „zapomenut“ dokonce dvojnsobn. Nejenže o nich tmer nic neví veřejnost, ale dokonce i mezi odborníky zstvj dosud mlo znmm a neprli prozkoumanm tématem.

Egyptské životopisné nápisy se vyvíjely od samého poatku egyptského písemnictví a formativn fzi staroegyptských životopisných nápisů tak sledujeme v období mezi Archaickou dobou a 4. dynastií. Z této doby známe tři typy textů, v nichž je možno hledat původ autobiografických nápisů:

1) *Nápisy, udvjc jméno majitele hrobu, kter mohou být doprovázeny tituly a zobrazenm majitele.* Jedná se napklad o stly z Archaick doby z Abydu.

2) *Vnovac nápisy* syna nebo jiného pozůstalého, kter zhotovil hrobku pro majitele. Jsou doloženy od poatku 4. dynastie. Napklad v hrobce Centiho teme: „Je to jeho nejstari syn, pedstaven zádušních knz a psa *Twt-n(.i)-Pth*, jenž pro něj toto vystavěl, když byl pohřben na krsnm Západě, tak jak mu (otec) ohledně toho nardil, když jete žil na svých nohou.“¹

3) Od poatku 4. dynastie jsou doloženy *věty z Ideální biografie, obsahující vbrzky proti prpadnm niitelm hrobek.* Prohluj hrobku za právem nabytou a majitele za spravedlivého, dobro konajícího člověka, jehož si okolí v. Např. „Nejstari paláce ráků: krokodl bude škodit ve vodě, had bude škodit na zemi tomu, kdo učiní něco proti této <hrobce>. Nikdy jsem proti němu nic neučinil. Bh je tm, jenž bude soudit.“²

Tato tři témata zstla součastí egyptské autobiografie po celou dobu jejího trvání. První skuten autobiografick nápisy se vyvinuly z textů třetího typu, kde bylo nejpirozenj uit 1. osoby. Z toho vyplývá, že pvodn funkcí autobiografie nebylo zachování jedince, ale ochrana hrobky – ta také tvor v poaten fzi výhradně doménu autobiografických textů.

Za nejstari autobiografii jsou považovány nápisy z Mecenovy hrobky. Text má podobu dlouh titulatury, kter je msty pruovna autobiografickými vlokami – jedná se pravdpodobn o krlovsk dopisy a rozkazy, uren Mecenovi, kter si dal zvěčnit ve své hrobce. Hlavním tématem je způsob, jakým Mecen nabil svého majetku.

1 Sethe 1933: 8, 14-17.

2 Sethe 1933: 23, 12-16.

Životopisné nápisy Staré říše

Životopisné nápisy Staré říše jsou bez výjimky spjaty s hrobkou a nejčastěji jsou zaznamenány na stěnách hrobky zemřelého. Důvodem uvedení textů životopisného charakteru v hrobce je zejména odůvodnění žádosti o uchování či nenarušení hrobky či žádosti o obětiny. V této době se formují dva základní typy životopisných nápisů, které se udržely po celou dobu trvání egyptské historie, tzv. ideální biografie a událostní biografie.

Ideální biografie vykresluje portrét ideálního úředníka egyptské společnosti. Tyto texty sestávají z předdefinovaných standardizovaných frází. Podle užitých frází se dělí na „sakkárskou“ a gízskou“ skupinu.³ Mezi typické fráze ideálních biografí Staré říše patří následující:

„Dával jsem chléb hladovému (pivo žíznivému) a šaty nahému.“

„Převážel jsem na druhý břeh toho, kdo neměl loď.“

„Soudil jsem bratry k oboustranné spokojenosti.“

„Nikdy nešel nikdo spát s tím, že se na mne hněvá.“

„Chránil jsem slabého před tím, kdo byl mocnější než on.“

Událostní biografie popisuje vybrané důležité události ze života, či spíše kariéry majitele nápisu. Jako taková bývá často psána v narativním (vyprávěcím) stylu. Kromě narození, nebo údajů o původu, zůstávají události z osobního života majitele nápisu zamlčeny. Tyto texty se ve Staré říši dělí na několik typů:⁴

– *biografie popisující jednotlivé události* Tyto texty mají původ v královských výnosech. Jsou sepsány ve 3. osobě a popisují zejména nehody či záchvaty nemoci, které se odehrály v přítomnosti panovníka. Popis panovníkovy reakce zvyšuje prestiž majitele textu a jeho hrobky. Například Raver popisuje ve svém textu, jak se během oslav náboženského svátku omylem dotkl králova žezla. Jen na přímý panovníkův rozkaz je pak ušetřen a nemusí zemřít.⁵ Vašptahův text oproti tomu popisuje nehodu, která vyústí ve Vašptahovu smrt, a reakci panovníka, který svého zemřelého úředníka bohatě obdaruje. Tyto texty mizí s koncem Staré říše.

– *biografie popisující výrazy královské přízně* Tyto texty jsou zpočátku sepsány především ve 3. osobě, později v 1. osobě. Na konci 6. dynastie zanikají. Popisují krále, předávajícího dary: šperky, části pohřební výbavy, chválu, nikoli však důvody, proč král tyto dary udílí. Například Nianchsachmet tak ve svém textu žádá Sahurea o nepravé dveře, které mu král udílí – vyrobené z turského, tedy velmi kvalitního vápence. Zajímavé je, že se tento nápis nachází přímo na zmiňovaných nepravých dveřích. Senedžemib Inti popisuje, jaké přízni panovníka (Džedkarea Isesiho) se těšil, a že král dokonce „vlastními prsty“ sepsal jeho chválu (což je první doklad píšícího panovníka ve starém Egyptě).

– *biografie popisující významnou část kariéry úředníka* Tyto texty se soustřeďují na důležité aspekty kariéry majitele textu a jsou sepsány v narativním stylu. Nejstarší texty jsou ve 3. osobě, většina však v 1. Jedním z nejstarších takovýchto textů je životo-

3 Kloth 2002.

4 Kloth - Landgráfová 2006.

5 Raverův nápis viz Vachala 2000: 24.

pis Ptahšepsese, který se narodil za krále Menkaurea a dětství prožil v době krále Šepseskafa. Kariéru budoval v době 5. dynastie za vlády králů Veskafa, Sahurea, Neferirkarea, Raneferefa a Niuserrea. Text je rozdělen do několika odstavců, které vždy končí frází „chválený králem NN více než kterýkoli jiný úředník, Ptahšepses“ a věnují se důležitým aspektům jeho života.⁶ Meriptahanchmerire (Nechebu) žil v době Pepiho I. Jeho text popisuje nejen přízeň, jíž se těšil u krále, ale také její příčiny a tedy činy, na něž byl Meriptahanchmerire obzvláště hrdý. V textu spojuje prvky ideální a narativní biografie a popisuje dokonce i kariéru svého bratra, který se z prostého „zedníka“ stal představeným královských stavebních prací.⁷

– *biografie popisující plnění královských rozkazů* Tyto texty se věnují především expedicím (obchodním či těžebním) a vojenským výpravám. Pepianch popisuje dvě tažení do Nubie a třetí výpravu s velmi zvláštním cílem: přinést z Asie tělo Egyptřana Anchtiho, kterého tam zabili beduíni, a přivést členy jeho výpravy zpět.⁸ Veniho autobiografie je nejdelším podobným textem Staré říše. Popisuje jeho kariéru a rovněž – velmi stručně – vojenské tažení, které je však zakončeno dlouhou „oslavou básní“ s centrálním motivem „tato armáda se úspěšně vrátila a neutrpěla žádné ztráty“.⁹

Poslední dva typy textů zůstávají v oblibě i v následujících obdobích.

Životopisné nápisy 1. přechodné doby (7. - 10. dynastie)

Autobiografické nápisy tohoto období sice obsahově i formálně navazují na texty Staré říše, avšak v několika významných ohledech se od nich liší. Předně si kromě mocných nomarchů začínají pořizovat autobiografické nápisy i nižší úředníci (nově vznikající „střední vrstva“); majetkové poměry jim však umožňují tesat je pouze na stély. Mění se i titulatura vysokých úředníků. Na rozdíl od rozsáhlých řetězců titulů, běžných ve Staré říši, se většinou objevuje pouze *irj-p^t ḥ3tj-^c* („šlechtic a kníže“), „velký náčelník nomu“ a „velekněz“.

Toto však nebyly změny jediné. Na konci Staré říše se ideální a narativní biografie začaly objevovat společně v jediném textu, který se tak skládal z několika komponentů. To mělo významný dopad na věrohodnost autobiografických nápisů. Ve Staré říši, kdy byl rád garantován panovníkem a autobiograf se popisoval jako vykonavatel jeho rozkazů, byla otázka pravdivosti jeho výpovědi bezpředmětná. „Pacte autobiographique“¹⁰ platil s naprostou samozřejmostí.

Politická situace v 1. přechodné době však způsobila, že vědomí přítomnosti krále sláblo. Především více méně nezávislí nomarchové své doby cítili velkou svobodu při sestavování svých autobiografických nápisů. Popisem své prospěšnosti vlastnímu nomu se snažili glorifikovat svou osobnost; užívání ustálených formulí ze Staré říše mělo pak napomoci začlenit biografii do tradičních struktur egyptské

6 český překlad textu viz Vachala 2000: 23.

7 český překlad textu viz Vachala 2000: 39-42.

8 český překlad textu viz Vachala 2000: 42-43.

9 český překlad textu viz Vachala 2000: 30-34.

10 Dohoda autora autobiografie s čtenářem, která předpokládá, že text autobiografie je věrohodný. Srov. Gnirs 1996: 197.

společnosti. Výsledné texty mají podobu tradičních formulí, doplněných o individuální výpovědi.

Egypt'ané však zároveň cítili, že velká „verbální svoboda“ vytvářela prostor pro lež a přílišné vychloubání. Proto se právě v tomto období v autobiografiích objevují přípisky, ujišťující čtenáře o autenticitě textu a pravdomluvnosti autobiografa.¹¹ Například Pepianch Meriib z Méru ve své autobiografii píše: „Neříkám nic než pravdu, to, co říkám, není chvástání.“

Nejčastěji bývají tyto přípisky připojovány k formulaickým částem textu – tedy právě formule chápali autoři biografií jako to, co je pro čtenáře nejméně věrohodné. Explicitním tvrzením, že říká pravdu, se autor snaží pozdvihnout svůj text nad texty ostatních.

O tom, že lživé texty se v této době objevovaly, svědčí běžná fráze pro lež, *ỉwt hrt-ntr*, doslova „funkce nekropole“, což má být pravděpodobně chápáno jako funkce, které si připisují mrtví na stěnách svých hrobek, ale které jim nikdy nepatřily.

Např. Meri-aa píše: „[toto není řečeno] ani psáno jako „funkce nekropole“, tak jako to, co říkali předkové, kteří žili dříve. Naopak, co se týče veškerého mého majetku, je to pravda.“

Meri-aa není jediný, kdo za lež odsuzuje všechny své předchůdce bez výjimky. Snad to skutečně odráží skutečnost, že lež nebyla řídkým jevem. Jisté je nejméně to, že v provinčních autobiografiích bylo téměř pravidlem neoprávněné užívání vysokých titulů.

Asi nejznámějším příkladem autobiografického nápisu této doby je nápis z Anchtifejovy hrobky v Mo'alle. Typicky je zde užíván tradiční formulaický jazyk, zároveň je však patrná snaha o vyjádření individuální výpovědi. Formule jsou tak integrovány do komplexního argumentativního systému, který má textu zaručit věrohodnost. K nejzajímavějším rétorickým prostředkům patří „individualizace“ formulí a jejich opakování:

„Dával jsem chléb hladovému a šaty nahému.

Mazal jsem olejem toho, kdo nebyl namazán, obouval jsem bosého.

Dal jsem ženu tomu, kdo žádnou neměl.“

Taková rétorika rozvíjí opozici mezi konvencemi žánru (formulemi) a novou pragmatickou orientací výpovědi, jejímž cílem je nyní upoutat pozornost kolemjdoucích, přimět je, aby vykonali to, co po nich žádá tzv. „Zvolání k živým“ a zaručili tak autobiografovi věčný život, který již není tak samozřejmě garantován králem.

Nomarchové této doby jsou ve svém kraji samostatnými vládci a podle toho vzrůstá jejich sebevědomí. Zmiňovaný Anchtifej se chvástá:

Byl jsem počátkem a koncem lidstva, jelikož nikdo mně rovný nikdy neexistoval a existovat nebude, nikdo mně rovný se nikdy nenarodil ani nenarodí. Překonal jsem činy předků, a budoucí generace po milión let nebudou schopny vyrovnat mé činy.

11 Coulon 1997: 109-138.

... „*Nebe se zatařblo a země ... hlady na této Apopově duně. Jib přišel se svými lidmi a sever se svými dětmi, přinesli nejlepší olej výměnou za ječmen, který jim byl dán. Můj ječmen byl poslán proti proudu až do Dolní Núbie, a po proudu až do Abydského kraje. Celý Horní Egypt umíral hlady a lidé jedli své děti, ale já jsem nedovolil, aby v tomto kraji kdokoli zemřel hlady.*

Životopisné nápisy Střední říše (11. - 12. dynastie)

I v době 11. a 12. dynastie zůstávají dva hlavní typy životopisných napsů stejné. Jejich povaha se však mění – ideální životopisy obsahují kromě tradičních a nových standardizovaných frází i poměrně mnoho nových prvků, prvky ideální biografie se navíc postupně přesouvají do titulatury majitele textu až již není snadné titulaturu a ideálně biografickou část rozlišit. Texty jsou navíc často propojeny s dalšími typy textů, zejména obětní či abydskou formulí, Zvoláním k živým či dokonce naučeními. Texty představují ideálního egyptského úředníka jednajícího v souladu se světovým řádem Maat.

Ideální biografie 11. dynastie

Většina těchto textů začíná obětní formulí, „král dal oběť, aby Usir dal ...“. Velmi často jsou spojeny s tzv. Zvoláním k živým, v němž se zemřelý obrací na ty, kteří procházejí kolem jeho hrobky, a žádá je, aby mu obětovali či pronesli obětní formuli. Zvolání k živým má většinou následující podobu: *Ó vy živí, kteří budete procházet kolem této hrobky, tak, jako milujete život a nenávidíte smrt, řekněte: tisíc bochníků chleba a tisíc džbánů piva pro duši zemřelého XY ...*

Heni (Mus. Rumjancev 18.17/III.78) – Antef II. (obr. 1 a 2)

Heniho životopisný nápis začíná tvrzením, že „prožil dlouhý život za vlády Antefa II., aniž se stalo cokoli zlého, díky mým znalostem.“ Podobné fráze tvoří typickou součást životopisných napsů této doby. Následující ideální biografie se věnuje zejména třem tématům: dobré povaze Heniho, jeho pozornosti a sebeovládání při mluvení a jeho blízkému vztahu k panovníkovi („mohl mluvit s králem bez prostředníka“). Celý nápis končí Zvoláním k živým.

Megegi (MMA 14.2.6) – Antef III. (obr. 3)

Megegiho životopisný nápis začíná stejně jako Heneniho. Dále obsahuje několik tradičních frází ideálního životopisu, konec krátkého Megegiho textu je však neobvyklý: „jsem ten, kdo miluje dobro a nenávidí zlo, jenž plně využívá den. Nepromarnil jsem ani okamžik dne, žádnou dobrou hodinu.“ V několika málo frázích tak Megegi tvrdí, že prožil plný život. Celý text končí tvrzením, že se Megegi náležitě připravil na smrt, a tedy na posmrtný život.

Henuen (Kairo E. 36346) – Metuhotep II.

Henuenova autobiografie obsahuje, podobně jako několik dalších textů této doby (např. text Antefův), frázi, že majitel textu „sloužil třem králům“. Podobně jako Megegi říká i Henuen, že „plně využíval den“. Zdůrazňuje rovněž další aspekt ide-

Obr. 1 Heniho stéla, textová část.

álního egyptského úředníka 11. dynastie, tedy doby, kdy se ještě válčilo o moc nad egyptskou zemí, loajalitu thébskému panovníkovi – „celý svůj život na zemi jsem následoval cestu nadřízených“.

Ačkoliv je důležitým aspektem životopisných nápisů 11. dynastie věrnost panovníkovi, egypt'ané již nejsou, jak tomu bylo dříve, na panovníkovi závislí a vztah úředníka a panovníka je spíše vztahem oboustranné prospěšnosti. Za úspěchem egyptského úředníka již nestojí výhradně panovník, ale jeho „charakter“ – tak Henenu říká „byl to jeho charakter, který vytvořil lásku k němu a který pozvedl jeho místi v královském paláci“ – tedy že Henenu za svou oblibu i za své vysoké postavení vděčil své povaze a svým schopnostem.

Obr. 2 Heniho stěla s vyobrazením zemřelého před obětním stolem.

Obr. 3 Megegiho obdélníková stěla s vyobrazením zemřelého a jeho manželky před obětinami.

Rudžahau (BM 96 (159)) – počátek 11. dynastie (obr. 4)

Rudžahau se ve svém textu přirovnává k různým bohům Egypta, je „Thovt při souzení Obou zemí, jako Ptah, dvojče Chnumovo a Anup.“ Tato přirovnání k bohům jsou typická pro autobiografie kněží, a i Rudžahau byl knězem, dokonce veleknězem – další části jeho autobiografie se soustřeďují především na službu v chrámu. Text zakončují tradiční fráze ideální biografie, podle nichž byl Rudžahau oblíbeným a spravedlivým mužem „z mých úst nevyšlo nic zlého, není nic špatného, co učinily mé ruce. Jsem ten, kdo koná podle svého charakteru, milovaný lidmi v průběhu každého dne.“

Narativní („událostní“) biografie 11. dynastie

V těchto textech se odrážejí mocenské boje mezi vládci Théb (králi jménem Antef a Mentuhotep, tzv. 11. dynastie, kteří v bojích nakonec zvítězili) a pány Heraklo-

Obr. 4 Nahoře zaoblená stéla úředníka Rudžahaua.

pole (9./10. dynastie králů, z nichž několik neslo jméno Chetej), jež v této době zmítaly Egyptem. Jsou tak cennými historickými prameny.

Ceci (BM 614) – Antef II. a Antef III. (obr. 5)

Ceciho životopisný nápis obsahuje i prvky ideální biografie a také první známý doklad tzv. Abydské formule. Na počátku textu zmiňuje Ceci, že žil za vlády Antefa II., „když byla tato země pod jeho správou od Elefantiny k Ceneji.“ – thébská dynastie měla tedy pod kontrolou pouze část Horního Egypta. V Ceneji a na sever od ní vládla herakleopolská dynastie králů jménem Chetej. Navzdory ne zcela jednoduché situaci v Egyptě v této době popisuje Ceci svou mírovou kariéru v nejužším kruhu panovníka, kde pracoval mj. jako výběřčí daní, „sbíral dávky z Horního a Dolního Egypta“ – což je poněkud kuriózní tvrzení vzhledem k tomu, že thébsští panovníci neměli pod svou správou ještě ani celý Horní Egypt, natož Dolní, a herakleopolští panovníci svým odpůrcům zajisté neplatili daně.

Dalším důležitým tématem Ceciho autobiografie je vybava jeho hrobky – Ceci výslovně zmiňuje, že „se (tj. svou hrobku) vybavil ze svých vlastních prostředků“. Celý text končí tzv. Abydskou formulí,¹² která je vlastně souborem přání, aby byl zemřelý po smrti dobře přijat na Onom světě a stal se členem Usirovy družiny.

Obr. 5 Stéla představeného pokladnice Ceciho.

12 Barta 1968.

30. Necht' přepluje nebeská vodstva.
 31. Necht' vystoupá k velkému bohu.
 29. Necht' přistane na krásném Západě, v míru.
 52. Necht' mu pohřebiště otevře svou náruč.
 60. Necht' mu velcí Abydu řeknou „Vítej v míru.“

Džari (Cairo JE 41437) – Antef II. (obr. 6)

Džari popisuje svou kariéru za vlády Antefa II. Začíná boji thébské dynastie proti herakleopolské: „bojoval jsem s domem Cheteje na západ od Ceneje“. Dalším úkolem Džariho bylo přepravit obilí zemí, ovládanou Thébami, kterou definuje jako oblast „na jih až k Elefantině a na sever k Afroditopolí“, tj. k 10. nomu Horního

Obr. 6 Obdélková stéla vojenského velitele Džariho.

Egypta. Následující fráze z ideální biografie zdůrazňují především Džariho vojenské schopnosti.

Džemi – před Mentuhotepem II. (obr. 7)

Džemi byl velitelem vojsk svého města a představeným tlumočnicků a jako takový se účastnil bojů o Abydos mezi králi thébské a herakleopolské dynastie na straně thébských vládců: „Táhl jsem do Abydu, kde vládl nepřítel. Způsobil jsem, že

Obr. 7 Obdélková stéla vojenského velitele Džemiho.

odtáhl ze středu města do svého domu, i když nebylo nikoho, kdo měl sílu táhnout proti němu.“ Navzdory pádu herakleopolské pevnosti v Abydu se však zdá, že situace v Džemihu vlastním městě a kraji nebyla příliš stabilní: „Zdanil jsem Núbii pro každého náčelníka, který byl v (mém) kraji.“ Vládlo zde tedy hned několik náčelníků. Abydos však zůstal pod vládou thébské dynastie, neboť zde Džemi vybíral daně.

Rediuchnum (Kairo 20543) – Antef II. (obr. 8)

Rediuchnum sloužil královské manželce Nefrukajet, již jeho životopisný nápis popisuje pomocí frází hymnického charakteru. Nefrukajet je tou, „jež je na čele lidí od Abydu do Afroditopolé“, a vládla tedy prvními deseti kraji Horního Egypta.

Rediuchnum popisuje službu na dobytčí farmě v Dendeře, kam jej odvelela jeho paní, a říká, že zde „obnovil to, co našel zpustlé“ – což je další z typických frází této doby, reagujících na feudální dobu 8.–10. dynastie a války následující doby a nemusí odpovídat skutečnosti. „Obnovování zničených staveb“ se stalo další frází ideální biografie.

Henu (M 114) – Mentuhotep III

Životopisný nápis Henuův je zapsán na skále ve Wádí Hammámát. První část obsahuje složitou, vypracovanou sebechválu, která formou již předznamenává „novou ideální biografii“ 12. dynastie, tematikou však patří do 11. dynastie. Hlavními tématy jsou Henuův úzký vztah ke králi (Henu je ten, komu celá země přináší zprávy, „vskutku je očima svého pána“), jeho moudrost a schopnosti (je „představeným toho, co je a toho, co není“).

V druhé části textu jsou popisovány dvě expedice, jedna do Puntu a druhá do Wádí Hammámát. O první expedici (po vodě) do Puntu neříká však téměř nic, ačkoliv se jedná o vůbec první doloženou výpravu do Puntu od konce Staré říše.

Detailně se však věnuje výpravě do Wádí Hammámát. Henu se svým vojskem kráčí před panovníkem, zabíjel nepřítel a čistil tak cestu pro krále, který jej následoval – zdá se tedy, že k takové výpravě došlo po určité době, během níž cestu, po níž Egyptané putovali, obsadily nepřátelské kmeny.

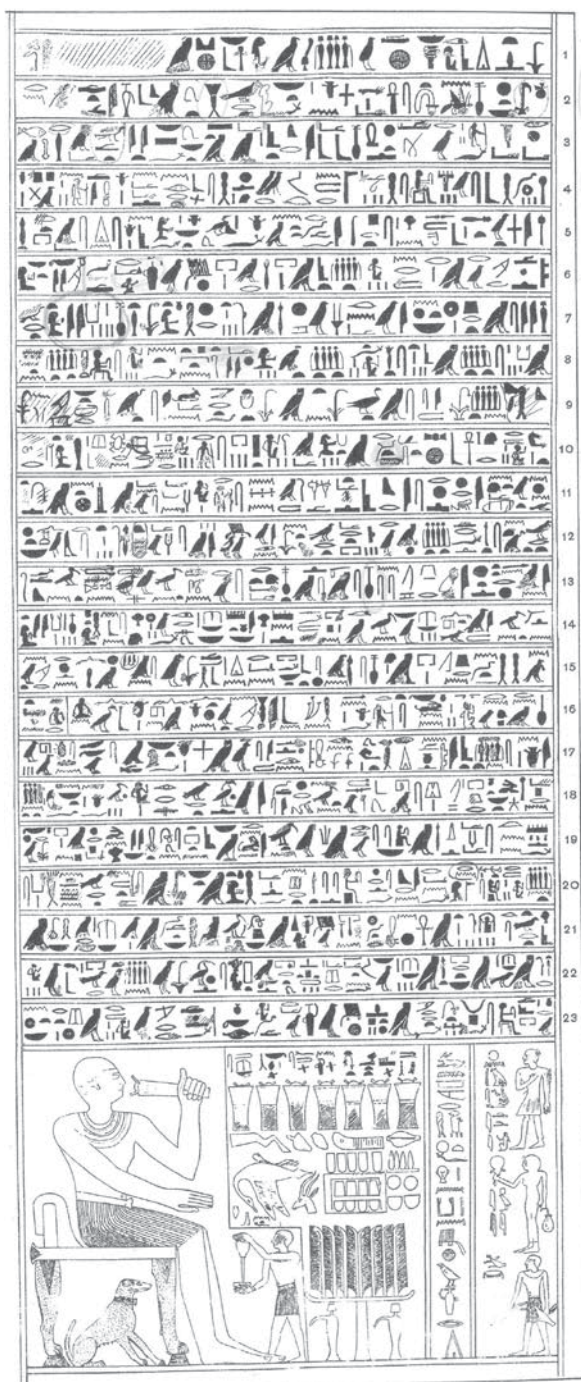
Ideální autobiografie 12. dynastie

Ideální biografie 12. dynastie jsou mnohem propracovanější než autobiografie dřívější. Vzniká tzv. enkomiastická autobiografie, vyznačující se zejména složitou, až „uměleckou“ formou.¹³ Na rozdíl od Staré říše, kdy Ideální biografie popisovala zejména, co zemřelý dělal a nedělal tak, aby žil v souladu s řádem maat, enkomiastická autobiografie se věnuje zejména popisu charakteru autobiografa – neříká tedy „co dělal“, ale „jaký byl“.

Mentuhotep (London, UC 14333) – Senusret I.; Armant (obr. 9)

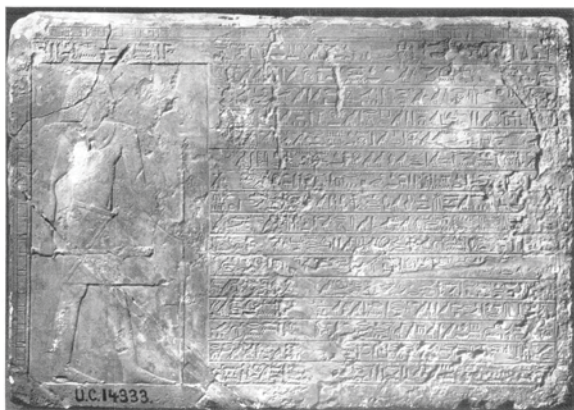
Některé z formulací Mentuhotepovy stély se objevují i na další stéle pocházející z Armantu, Antefově (Ny Carlsberg 1241), například „byl jsem tím, kdo vchází před

13 srov. Gnirs 1996: 205.

Obr. 8 Petriho překres stély úředníka Rediuchnuma.

tvář svého pána a velcí jej následují a dveřníci se klaní, dokud jsem nedosáhl místa, kde je jeho veličenstvo“. Na těchto frázích je patrný rozdíl mezi ideální biografií Staré a Střední říše – ve Staré říši zdůrazňovala zejména dobré činy a chování majitele textu, ve Střední říši se věnuje zejména jeho nadání, uznání, moci a obdivu okolí. Velmi důležitou vlastností je – a to již od doby 12. dynastie – „poslušnost“ či „věrnost“ – *ḥd mṯn* „následování cesty N“.

Obr. 9 Obdélníková stéla nomarchy Mentuhotepa.

Mentuhotep se také, podobně jako další texty, spojuje s bohy, zde však jiným způsobem: kde se jiní Egypťané přímo s bohy ztotožňují, označuje se Mentuhotep za jejich příbuzného: „byl jsem synem Nepriho, manželem Tajety ...“.

Z historického hlediska je zajímavé, že Mentuhotepův text zmiňuje nízkou záplavu, jež přišla v roce 25 (pravděpodobně vlády Senusreta I.). Zde slouží tato událost jako pozadí pro sebezprezentaci: „Nenechal jsem svůj kraj hladovět. Dal jsem mu hornoegyptské obilí.“ Mentuhotep uvádí dokonce i důvody svých skutků, co jej vedlo k tomu, aby jednal v souladu s egyptským morálním kodexem: „Snažil jsem se vyvolat lásku ke mně, aby mé jméno bylo dobré a abych byl ospravedlněn v říši mrtvých (*ḥr.t-nṯr* „říše boha“, nekropole).“

Celý text končí naučením pro Mentuhotepovy děti.

Antef, syn Senety (BM 562) – Senusret I., Abydos

Antefova ideální biografie je velmi dlouhá a sebevědomá: „Necht’ ten, kdo je toho schoopen, zopakuje to, co jsem učinil, (dosáhnout) hranice poznání“ vyzývá kolemjdoucí. Antefova biografie spojuje jak tradiční fráze, z nichž některé mají původ již ve Staré říši, tak i fráze nové, odpovídající tzv. „enkomiastické“ autobiografii Střední říše. Z tradičních, ale nově formulovaných frází je zajímavá formulace „Nekonal jsem zlo proti lidem, neboť to bůh nenávidí. Konal jsem maat, již král miluje.“ Z epitet „enkomiastické“ biografie, rovněž již značně ustálených, zmiňme například „muž spravedlivý k lidem, přesný v jednání s učedníkem“. Rovněž typické pro Střední říši je zdůrazňování toho, co o majiteli textu říkali druzí, v tomto případě „Kéž by země byla plná jemu podobných!“

Amenemhet (Beni Hassan hrobka II) – Senusret I.

Amenemhetův životopis obsahuje narativní i ideální část. V první části svého textu popisuje Amenemhet tři expedice, jichž se účastnil a detaily své kariéry na egyptské půdě. Na první, vojenské výpravě, doprovázel Amenemhet panovníka při tažení na sever „potlačit cizí země“.

Cílem druhé výpravy byly zlaté doly v Núbii. Na této výpravě doprovázel Amenemhet prince. Zdá se, že cestou musel ještě čelit odporu, neboť píše že cestu podnikl „se 400 nejlepšími vojáky svého vojska a vrátil se v míru, beze ztrát.“ Třetí a poslední výprava, již se Amenemhet účastnil, mířila do Koptu a jejím cílem bylo přinést produkty lomů tohoto města.

Doma se pak, jak se zdá, věnoval především výběru daní. Snad to souvisí se snahou odvděčit se králi (Senusretu I.), který jej dosadil na místo nomarchy, kde dosud vládla jiná rodina, jejíž členové se jmenovali Chnumhotep. Po Amenemhetově smrti se na místo nomarchů vrátili právě tyto Chnumhotepové a z jejich životopisných textů je znát, že Senusreta I. neměli příliš v úctě.

Následuje krátká pasáž ideální biografie, která je sepsána výlučně v negativních frázích a podle některých badatelů je předchůdcem tzv. negativní zповědi, 125. kapitoly Knihy mrtvých, již známe z doby Nové říše. Činy, jež Amenemhet popírá, odrážejí ještě rozpad centrální moci v 1. přechodné době – ve Staré říši byly, zdá se, nemyslitelné.

„Není žádné dcery chudého muže, již jsem zprznil,
není vdovy, již jsem znásilnil,
v mé době nebylo chudých,
v mé době nebylo hladových.“

Celý text končí popisem nízké záplavy, a podle opatření, která Amenemhet zmiňuje, se zdá, že se jedná o popis skutečné události. Amenemhet zdůrazňuje, že „když přišel vysoký Nil, nepožadoval jsem dlužné daně.“

Antef, syn Senety (BM 581) (obr. 10)

Antefova stéla je zajímavá zejména svou celkovou koncepcí – životopisný nápis je rozdělen do 16 frází, které jsou vepsány do stejně velkých obdélníků. Text má tak podobu „tabulky“ a skládá se ze sledu přívlastků. Důležitá témata jsou trpělivost a klidná povaha, správné chování vůči nadřízeným, stejně postaveným i podřízeným, vztah majitele textu ke králi a správné vykonávání úřadu, Antef byl „přesný v domě panovníka, ten, jenž bude připomínán pro své úspěšné činy.“ Zmiňuje dokonce, ve velmi moderním smyslu slova, že byl „prost prasáren“. V poslední části je vychvalována Antefova moudrost a dobrý charakter.

Shetepibre (Káhira 20538, *recto*) – konec 12. dynastie (obr. 11)

Na *rectu* Shetepibreovy stély se střídají jeho tituly s různými přívlastky, odpovídajícími tzv. enkomiastické autobiografii. Tituly a přívlastky jsou uspořádány tak, že tvoří několik oddílů s příbuznou tematikou, které popisují Shetepibrea jako úředníka, jako člena egyptské společnosti a jako služebníka egyptského krále. Shetepibre je tak představen jako „muž spravedlnosti (*maat*) před Oběma zeměmi“.

Obr. 10 Stéla Antefá, syna Senety, se životopisným nápisem ve dvaceti ohraničených sloupcích.

ANOC 5.2—BM 581

Zajímavé je, že Shetepibre okopíroval značnou část své stély z biografického nápisu jistého Metuhotepe (CG20539), který žil o dvě generace před ním. Převzatý text si však upravil, opravil Mentuhotepovy chyby, mnohá z epitet vypustil a naopak nová přidal. Přesto je počet shodných frází mezi oběma stélami značný. Na versu Shetepibreovy stély se nachází popis Usirovských mystérií v Abydu, jichž se účastnil, a i tento text odpovídá textu Mentuhotepovu, je proti němu však výrazně zkrácen. Kanadský egyptolog Ronald Leprohon vidí proces „kopírování“ následovně: *Je to jako by Shetepibre obcházel Mentuhotepovu stélu, pečlivě ji četl, povšiml si frází, které se mu líbily a o nichž si myslel, že se k němu vztahují, a použil je pro svou vlastní potřebu.*

Mentuveser (MMA 12.184) – Senusret I.

Mentuveserova stéla je mu v úvodní obětní formulí explicitně předána jako „královská oběť“. V životopise se střídají tradiční formulky s jedinečnými – např. „přiděloval jsem velké porce masa tomu, kdo seděl vedle mě“ přímo protičečí tradičním výrokům o nestrannosti, které však sám Mentuveser dále v textu používá.

Zajímavá je též věta „Byl jsem tím, kdo mluvil řečí vznešených, prostý říkání

Obr. 11 Nahoře zaoblená stéla „plagiátora“ Shetepibrea.

pa.“ Pa byl neurčitý člen, který se do „spisovného“ jazyka prosadil až v době Achnatonovy vlády – zde vidíme, že byl v hovorové řeči běžný, a vyhýbali se mu již jen ti, kteří si přáli mluvit „spisovně“, tedy „řečí vznešených“. V době Střední říše nalezneme *pa* jako určitý člen např. v soukromých dopisech úředníka Hekanachta.

Rovněž Mentuhotepovo Zvolání k živým je zajímavé, neboť dokládá, že sami staří Egyptāné si byli vědomi nízké gramotnosti ve své zemi. Mentuhotep totiž oslovuje „všechny lidi, kteří tuto stělu uslyší“ a „všechny písaře, kteří ji budou číst“.

Událostní biografie 12. dynastie

Semti (BM 574) – Amenemhet II. (obr. 12)

Semti uznává roli panovníka v rozvoji jeho kariéry – „jeho veličenstvo mě umístilo ke svým nohám, když jsem byl ještě dítě“, ale zároveň vyzdvihuje roli svého vlastního charakteru a svých schopností, díky nimž se stal *jw=f ʿ3=f*, „přichází-a-je-velký“, tedy mužem, který se vypracoval sám. Semti rovněž říká, že „byl povýšen, když byli úředníci umístěni na svá místa,“ což naznačuje jakousi administrativní reformu, snad odčinění změn, které se udály za Senusreta I. – nejprve Senusret I. sesadil z místa nomarchů Gazelího kraje rodinu Chnumhotepů a na jejich místo dosadil Amenemheta, aby se vzápětí původní rodina na své místo vrátila – bylo snad toto dobrou „umístění úředníků na jejich místa?“

Semti dále popisuje výpravu na jih, jíž se účastnil s úkolem rekonstruovat zničené památky předků a bohů, které po cestě našel. Obnovování zničených památek je rovněž poměrně typickým motivem ideálních biografí této doby ale zdá se, že v Semtiho případě by „rekonstrukční výprava“ mohla být skutečná.

Na zpáteční cestě se Semti zastavil v Abydu, kde zanechal svou stělu a na ní zdůvodnění, proč byla právě pout' do Abydu pro Egyptāny tak důležitá: „Přinesl jsem své jméno na místo Usira Chontamentiho, pána věčnosti, vládce Západu, ... abych se stal konajícím duchem mezi služebníky Pána života.“

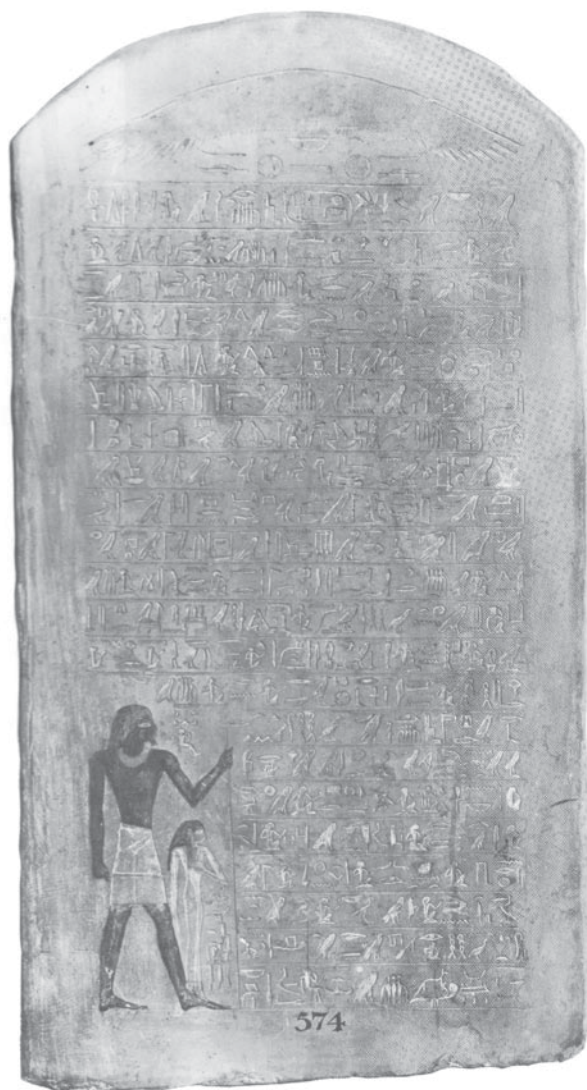
Chnumhotep II. (Beni Hassan) – Amenemhet II.

Dlouhý životopisný nápis Chnumhotepa II. vypráví o životě jeho rodiny za vlády tří králů. Chnumhotep není „synem nomarchy“, ale „narozený sestře nomarchy“, tedy nomarchou byl jeho dědeček, nikoli však jeho otec.

Životopis začíná Chnumhotep svým dosazením do úřadu nomarchy v Menat Chufu, „dle dědictví po otci mé matky“. To bylo učiněno podle toho, co bylo učiněno pro otce mé matky“ – tedy král odčinil bezpráví dřívějšího panovníka a za to jej Chnumhotep dále v textu chválí téměř hymnickými frázemi. Amenemhet II. tak „zahnal zlo“ a „navrátil Egyptu řád“. Zdá se, že Amenemhet II. rovněž znovustanovil hranice mezi městy a nomy: „To, co jedno město vzalo druhému, dal jednomu městu rozeznat jeho hranice od druhého, aby jeho hraniční stěly trvaly jako nebe ... podle toho, co je staré, neboť miloval řád.“

Velmi důležitým bodem, který vysvětluje Chnumhotepův obdiv pro Amenemheta II. a jeho rezervovanost vůči Senusretu I. je skutečnost, že Amenemhet

Obr. 12 Nahoře zaoblená stéla Sentiho.

II. stanovil Chnumhotepova syna Nachta starostou v menat Chufu a Chnumhotepa učinil nomarchou Gazelího kraje, a vrátil mu tak starý rodinný úřad.

Ichernefret (Berlin 1204) – Senusret III. (obr. 13)

Životopisný nápis kněze Ichernefreta se věnuje jeho práci na zkrášlování kultovních soch v Abydu (na rozkaz krále) a jeho účasti na zdejších usirovských mystériích.

Po vzoru biografí Staré říše začíná stéla opisem královského dekretu, v němž panovník vysílá Ichernefreta do Abydu, aby zde „vyzdobil kultovní obraz Usira elektrem, které jeho veličenstvo nechalo přinést z Dolní Núbie, ve skutečném

vítězství.“ Panovníkův dopis je zajímavý několika osobními detaily, takže se zdá, že byl skutečně formulován pro Ichernefreta: „Moje veličenstvo tě učinilo svým přítelem, když jsi byl ještě mladík ve věku 26 let.“

V druhé části svého životopisu popisuje pak Ichernefret poměrně detailně svou účast na usirovských mystériích.

Výhled - životopisné nápisy Nové říše

Autobiografické nápisy počátku Nové říše v zásadě navazují na trendy Střední říše, úřednické životopisy jsou však vyvedeny v mnohem hlubším detailu a často bývají včleněny do rozsáhlých eulogií. Nadále je, ovšem na rozdíl od Střední říše mnohem detailněji, popisován a idealizován charakter jednotlivce. Srdce je chápáno

Obr. 13 Ichernefretova stéla neobvyklého tvaru.

jako zdroj charakteru, jako vůdce člověka, protože právě ono přijímá a zprostředkovává boží vůli. „Můj charakter nepochybil po celou dobu mé existence; mé vlastní srdce mne chránilo. Má pověst mezi lidmi nebyla špatná, avšak velká (byla má) přízeň u krále, jako odměna pro mé jméno za přímmost mého vhodného charakteru.“¹⁴

14 Sethe 1909: 994, 3-7.

Vedle hymnů jsou další charakteristickou součástí autobiografických nápísů 18. dynastie rozsáhlé apologetické pasáže, které mají zaručit přijetí zemřelého mezi rituálně čisté jedince. Tyto pasáže mají často formu negativní zповědi: „Nemátl jsem posla ohledně zprávy, neřikal jsem nízká slova, nemluvil jsem s [lidmi] bez charakteru.“¹⁵

Doba 18. dynastie zažila také krátké období rozkvětu „vojenské“ autobiografie. Asi nejznámějším z těchto textů je autobiografie Ahmose syna Ebany, dále sem patří např. Emhebova stéla ze 17. dynastie a biografie Ahmose Paennechbeta.

Zajímavé je, že pokud se v textu takovéto autobiografie objevuje král, je to pouze on, kdo zabíjí nepřátele. Autor sám přivádí zajatce a přináší usekané ruce; zásluha za zabití všech nepřátel však přísluší výhradně panovníkovi. Autor si naopak přisvojuje zásluhy za zajatce, přivedené do Egypta. Texty hovoří o „nespočtu“ těchto zajatců, zatímco většinou navíc výslovně uvádějí (nízké) počty nepřátel, které autor zajal, pravděpodobně vlastními silami.

Vojenské autobiografie bývají uváděny sdělením, že autor následoval (*šms*) krále – tento ideál králova družníka je v popředí ve většině autobiografických nápísů 18. dynastie. Standardizují se formulky typu:

„Následoval jsem krále Horního a Dolního Egypta.“

„Skutečně jsem činil to, co král miluje.“

„Byl jsem královým důvěrníkem.“

„Oči krále Horního Egypta, uši krále Dolního Egypta.“

„Ten, jehož král chválil již když byl dítětem.“

Tato lojalita dosáhla vrcholu za Achnatonovy vlády. Autobiografické nápisy z jeho doby líčí soukromé osoby jako „výtvoř“ panovníka – za postavení, jehož dosáhli, vděčí výhradně králi. Časté jsou pasáže typu „Po své matce a otci jsem byl chudý, ale panovník mne zformoval.“ Podobné věty se v biografích objevují dokonce i tehdy, když známe autorův poměrně vysoký původ. Stejně jako v dobách Staré říše je tedy král jedinou aktivně jednajícím silou celého textu, který má často podobu hymnu na krále.

Podoba autobiografických nápísů se opět výrazně mění za Ramessovců. Převládly tendence, které se poprvé objevily v 18. dynastii, rozšiřovat autobiografickými tématy titulaturu. Vzniká skladebně velmi propracovaná kompozice, charakterizovaná převážně užitím participií ve funkci přívlastku.

Mění se i obsah textů. První ramessovské autobiografie jsou ještě silně lojalistické a stále podléhají vlivu biografí amarnské doby. Stále častěji se však prosazuje téma bezprostředního vztahu autora k bohu. Ustupuje prezentace sebe sama a svých činů; cílem autobiografického nápisu je nyní snaha stát se hodným života na onom světě. K textům jsou připojovány hymny nebo modlitby, popřípadě texty samy získávají formu hymnů.

15 Paheri, Sethe 1909: 120, 2-4..

Novým a naprosto jedinečným fenoménem Ramessovských autobiografií je vyzdvižení momentu rozjímání, kdy si autor uvědomil sílu boha a podřídil mu svůj život. Způsob, kterým žil až do tohoto okamžiku, může být v zájmu kontrastu popsán velmi negativně – to je mezi značně idealizovanými egyptskými autobiografiemi skutečně výjimečný fenomén.

Literatura

Barta, Winfried

1968 Aufbau und Bedeutung der altägyptischen Opferformel. Glückstadt: Augustin, [Ägyptologische Forschungen Heft 24].

Gnirs, Andrea

1996 „Die Ägyptische Autobiographie“ in A. Loprieno (ed.), *Ancient Egyptian Literature. History & Forms*. Leiden – New York – Köln: Brill, [Probleme der Ägyptologie], 197.

Kloth, Nicole

2002 Die (auto-) biographischen Inschriften des ägyptischen Alten Reiches: Untersuchungen zur Phraseologie und Entwicklung. Hamburg: Buske, [Studien zur altägyptischen Kultur Beihefte Bd. 8].

Kloth, Nicole – Landgráfová, Renata

2006 Autobiographische Inschriften des Alten und Mittleren Reiches. Münster: Lit Verlag, [Quellentexte zur Sozialgeschichte I] (v tisku).

Seth, Kurt

1909 Urkunden der 18. Dynastie. Bd. 4., Historisch-biographische Urkunden. Leipzig: Hinrichs.

1933 Urkunden des Alten Reichs. Bd. 1. Leipzig: Hinrichs.

Vachala, Břetislav

2000 Nejstarší literární texty v nekrálovských hrobkách egyptské Staré říše. Brno: Nakladatelství Universitas Masarykiana.